

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 602-616.

|| Geliş Tarihi-Received: 29.11.2023

|| Kabul Tarihi-Accepted: 26.12.2023

|| Araştırma Makalesi-Research Article

|| ISSN: 2687-5675

|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1396845

Halk Anlatılarında Tasvir: Zümürdüanka Kuşu Masalında Hermeneutik (Yorum Bilim) Açısından Tasvirlerin Kullanımı

Description in Folk Narratives: The Use of Descriptions in the Zümürdüanka Kuşu (Phoenix) Tale from a Hermeneutic Perspective

Nejla ORTA*

Öz

Tasvir kültürel, sanatsal ürünlerde, edebî eserlerde bir şeyin ayrıntılı ve ayrıntılı özellikleriyle betimlenmesi ya da anlatılmasıdır. Tasvir kültürle vardır ve tasvir olmayan şeyde kültür bulunamaz denilebilir. Tasvir, anlatılarda dil aracılığıyla bazen doğrudan bazen de analogiler ile metaforla yapılmaktadır ve anlaşılmalıdır. Bu edebî unsurlar, masalların hikâye anlatma işlevinin ötesine geçmesine yardımcı olur. Hermeneutik bakış açısıyla bir söz kendiliğinden anlaşılır olmayıp yorum gerektirdiği için masalda kullanılan tasvirlerin özellikle örtük sözleri açığa kavuşturmak için yorumlanması gerekmektedir. Aslında masallar hem anlatıcı hem metin açısından hem de dinleyici ve okuyucu açısından soyut düşünmenin temel ve ilk anlatılarından. Dolayısıyla tasvire kültür açısından bakmak, halk edebiyatında özellikle masallarda tasvirin nasıl kullanıldığını ve hermeneutik açıdan metnin nasıl bir anlamlandırma ve yorumlama süreci olduğunu değerlendirmek bu çalışmanın konusunu ve amacını oluşturmaktadır. Hermeneutiğin merkezinde, metni anlamamanın sürekli bir yorumlama ve yorumun da tarihsel, kültürel ve bireysel bağlamdan etkilendiği fikri bulunmaktadır. Daha çok dil bilim ve çeviri alanlarında kullanılan hermeneutiğin geleneksel metinleri anlamada ve yorumlamada da bir yöntem olarak kullanılabileceği görülmektedir. Masallardaki tasvirler özellikle semboller analiz edilirken bu süreçte hermeneutik bakış açısıyla metnin daha derin katmanlarına inmek ve metni çeşitli bakış açılarından bütüncül bir şekilde anlamak için kullanılabilir. *Zümürdüanka Kuşu* masalının hermeneutiğin perspektifinden incelenmesinin, masalın tasvirlerini, sembollerini, kültürel bağlamını, anlatıcının/yazarın bakış açısını ve içsel anlamlarını anlamak için önemli bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Anlatı ortamının değişmesiyle günümüzde masalın yorumlanma biçiminin, tasvirlerin tahayyül edilme biçiminin de değiştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk anlatıları, masal, tasvir, hermeneutik (yorum bilim), Zümürdüanka.

Abstract

Depiction is the description or narration of something with its distinctive and detailed features in cultural, artistic and literary works. It can be said that description exists with culture, and culture cannot be found in something that is not a description. Description is made and understood through language in narratives, sometimes directly and sometimes by analogy and metaphor. These literary elements help tales to go beyond the narrative function. From a hermeneutic point of view, since a saying is not self-understanding and requires

* Ph.D., Lecturer, Uppsala University, Department of Linguistics and Philology; Mersin Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, e-posta: nejla.orta@lingfil.uu.se, nejlakayali@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5183-5994.

interpretation, the descriptions used in the tale must be interpreted, especially to clarify the implicit words. In fact, tales are one of the basic and first narratives of abstract thinking, both in terms of the narrator, the text, and the listener and reader. Therefore, looking at depiction from a cultural perspective, evaluating how depiction is used in folk literature, especially in tales, and what kind of a process of meaning and interpretation the text is from a hermeneutical perspective, constitutes the subject and purpose of this study. At the heart of hermeneutics is the idea that understanding a text is a constant process of interpretation, and that interpretation is influenced by historical, cultural, and individual contexts. It is seen that hermeneutics, most commonly used in the fields of linguistics and translation, can also be used as a method for understanding and interpreting traditional texts. Descriptions in tales, especially symbols, can be used in this process to delve into the deeper layers of the text from a hermeneutic perspective and to understand the text holistically from different perspectives. It is believed that examining the *Zümrüdüanka Kuşu* tale from a hermeneutic perspective is an important method for understanding the descriptions, symbols, cultural context, narrator/author's perspective, and inner meanings of the tale. It is seen that with the change in the narrative environment, the way the tale is interpreted and the way the depictions are imagined has also changed.

Keywords: Folk narratives, tale, depiction, hermeneutics, Phoenix.

Giriş

Tasvir, genel olarak kültürel, sanatsal ürünlerde, edebî eserlerde doğanın, kişilerin ve nesnelerin ayırıcı özellikleriyle anlatılması veya betimlenmesidir. Bir şeyi ayrıntılarıyla, ilgili durum ve biçimleriyle anlatmak ya da hayalî bir şeyi gözle görülürcesine somut biçimde anlatabilmek tasvirin ana amaçlarındandır. Okuyucu ya da dinleyici açısından bilinmeyen bir şeyi bilinen bir şeyle etkili bir biçimde tarif edebilmek ve anlatabilmek için sözcükler, analogiler, metaforlar kullanılmaktadır. Tasvirde en çok metaforlar vardır ve eski eserlerde neredeyse metaforsuz edebiyatın/ürünlerin bulunmadığını söylemek mümkündür.

En önemlisi tasvir olmayan şeyde kültür bulunamaz çünkü tasvirler olay ya da olgunun kanıtı niteliğindedir. Tasvirler en azından düşünsel boyutuyla ya da metaforik açıdan bir şeyin varlığını veya yaşanmışlığını ortaya koyar. Dolayısıyla tasvire kültür açısından bakmak, halk edebiyatında özellikle masalarda tasvirin nasıl kullanıldığını değerlendirmek bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Hermeneutiğin esasen metni anlama ve yorumlama süreci olduğu düşünüldüğünde, masalardaki tasvirler bu süreçte metnin daha derin katmanlarına inmek ve metni çeşitli bakış açılarından anlamak için kullanılabilir. Bu açıdan Tahir Alangu'nun *Billur Köşk Masalları* kitabında yer alan "Zümrüdüanka Kuşu" masalı esas olmak üzere bu masal örneğinden hareketle hermeneutik bakış açısıyla incelenmesi, masalın sembollerini, kültürel bağlamını, anlatıcının/yazarın bakış açısını ve içsel anlamlarını anlamak ve yorumlamak için önemli bir yöntemdir. Ayrıca metnin yorumlanma süreci tarihsel, kültürel ve bireysel bağlamı da ortaya koymaktadır. Bu açıdan kültürde, anlatılarda, halk edebiyatında, masalarda tasvirin özelliklerinin ve örneklerinin neler olduğu ve hermeneutik açıdan tasvirlerin nasıl kullanıldığının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada öncelikle halk edebiyatında ve masalarda tasvir konusu analiz edildikten sonra masallar hermeneutik açıdan değerlendirilip *Zümrüdüanka Kuşu* masalı tasvirler açısından ve hermeneutik açıdan incelenmektedir.

"İnsanın genel durumunu ifade eden ve insanı en çok etkileyen tasvirler, beş duyu (görme, işitme, koklama, dokunma ve tatma) yoluyla yapılan duyuşal tasvirlerdir." (Kavak, 2020, s. 190). Ne amaçla olursa olsun tasvir, bir toplumda ve kültürde genellikle bir şeyi ayrıntılı bir şekilde açıklama veya canlandırma amacını taşıdığından özellikle edebiyatta, resim sanatında ve müzikte sıkça yer almaktadır. Örneğin, Türk edebiyatında Divan edebiyatının bazı şiir türlerinin girişleri özellikle tasvirle başlar. Modern dönemden

sonra edebiyatta özellikle roman ve öykülerdeki doğa betimlemeleri tasvir açısından dikkat çekicidir. Olayın ve durumun daha iyi anlaşılabilmesi için doğa, çevre, mekân bilerek ayrıntılı bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

“Edebiyatta ‘tasvir’ kelimesine dikkat çeken ilk kişinin Câhız olduğu kabul edilir... Câhız’dan sonra gelen Kudâme b. Ca’fer de Yunan felsefesinin etkisiyle “sûret” kelimesini şekil açısından ele alır ve şiirdeki edebî tasviri, hissedilebilen maddelerdeki şekle kıyas eder. Abdulkâhir el-Curcânî’ye göre de ‘tasvir’ temsil ve kıyastır; görülemeyen şeylerin, soyut anlamların, gözle görülebilecek şekilde ortaya konmasıdır.” (Kavak, 2020, s. 191).

Tasvir, sanatın farklı alanlarında kullanılarak izleyiciye, dinleyiciye veya okuyucuya derin bir deneyim sunmayı amaçlamıştır. Elbette zaman içinde tasvirin algılanışında ve uygulanışında değişiklikler olmuştur. Örneğin resimde modern sanatçı bir şeyi taklit etmekten kaçmakta, tabiatta gözle görülen şeylerin, bir konunun, bir tasvirin, bir hikâyenin şartlarına değil, ancak resimle ilgili olan özelliklerine, yaratmaya ait artistlik niteliklere ve plastik şeklin şartlarına tabi olmaktadır. Bu nedenle, modern sanatçı şekilleri, çizgileri saf ve bağımsız bir görüşle analiz edip düzenleyerek kendi kişiliğini, iç dünyasını ve dünya görüşünü plastik bir şekil içinde hür bir tarzda ifade etmeye önem vermektedir (Şahindokuyucu, 1997, s. 40). Modern sanatta doğa ve insan anlayışı değiştiği için tasvir anlayışı da değişmiştir. Bu durumun bir benzeri edebiyatta da görülmektedir. Modern edebiyatta özellikle post-modernizmin etkisiyle bir şeyleri doğrudan değil, farklı şekillerde tasvir etme vardır ya da anlatılarda tasvirin giderek azaldığı görülmektedir. Ancak halk edebiyatı gelenekçi yapısıyla kendi döneminin anlayışını, tasvirlerini daha korumacı bir şekilde aktarır. Dolayısıyla halk anlatılarının hermeneutik ve tasvir açısından kendine has özellikleri vardır.

Halk Anlatılarında Tasvir

Sözlü kültürde ve halk anlatılarında bir köy yaşantısının tasvirinde, bir manzarada, bir resimde, bir müzik eserinde doğa ve duygu, neşeli ve zarif tasvirlerle anlatılabilir. Bir masal, köy yaşantısını zengin ayrıntılarla aktarırken karakterlerin kıyafetleri, evleri ve günlük işleri detaylı bir şekilde söylenebilmektedir. Toprağa ve doğaya vurgu yaparak kültürel bağlam güçlü bir şekilde yansıtılmaktadır. Tasvirler oluşturulurken detaylı açıklamalar yapılarak, duygusal derinlik verilerek, mekânın atmosferi çizilerek, karakterler betimlenerek veya iç dünyaları anlatılarak, hikâye zamanı kurgusal bir şekilde kullanılarak verilir. Bu işlevler sayesinde dinleyicinin ya da okuyucunun daha iyi bir görsel deneyim yaşaması sağlanır.

Türk halk edebiyatında tasvir, genellikle doğa, insan, günlük yaşam ve duyguları detaylı bir şekilde anlatma amacını taşır. Karakterlerin duygusal durumları, içsel çatışmaları ve duygusal değişimleri tasvir edilerek okuyucuya duygusal bir bağ kurma imkânı sunar. Olayların geçtiği mekânın atmosferi, doğası, hava durumu gibi unsurlarla detaylı bir şekilde anlatılarak okuyucuya o yerin özgünlüğü hissettirilir. Ana ve yan karakterlerin fiziksel özellikleri, giyim tarzları, konuşma şekilleri gibi detaylarla karakterlerin belirginleştirilmesi amaçlanır. Örneğin bir masalda havanın nasıl olduğundan başlayarak bahsedilen eski bir şehir, tarihî yapılar, sokaklar ve pazar yerleri detaylı bir şekilde tasvir edilerek okuyucunun o döneme ait bir atmosferde bulunması sağlanabilir. Anlatılarda doğa, insan, günlük yaşam, duygu, atmosfer, ses ve ritim tasvirlerinin özellikle yer aldığı görülür.

Yunus Emre’nin şiirlerinde doğa unsurları olan dağlar, çiçekler ve su kaynaklarına dair yapılan detaylı tasvirler dikkat çekicidir. Köy hayatını anlatan halk hikâyelerinde tarla, bahçe, dağlar gibi doğal mekânların canlı bir şekilde betimlendiği görülür. Halk

hikâyelerinde kahramanların iç dünyalarının renkli bir şekilde tasvir edilmesi söz konusudur. Kerem ile Aslı hikâyesinde aşk, özlem ve hüznün gibi duyguların detaylı bir şekilde işlenmesi; Nasreddin Hoca fıkralarında, Hoca'nın köyündeki yaşam ve komşularının betimlenmesi; "Keloğlan" masallarında, Keloğlan'ın dış görünüşü, giyim tarzı, oyunları ve maceraları hakkında detaylı anlatılar tasvir aracılığıyla yapılmaktadır. Türkülerde çevrenin ve kahramanların fiziksel özellikleri ve karakter yapılarına dair detaylı tasvirler yer alır. Âşık Veysel'in türkülerinde köy yaşantısı, tarım işleri ve geleneksel yaşamın detaylı bir şekilde tasvir edilmesi varken Karacaoğlan'ın eserlerinde aşktan başlayarak çeşitli olayları, duyguları anlatan ya da köy hayatından sahneleri anlattığı şiirler görülür. Halk şairlerinin türkülerindeki ses, ritim, ezgi tasvirleri ve müzikal öğelerin anlatı içindeki etkisi genellikle içten ve samimi bir dille gerçekleşir, bu da eserlerin dinleyici veya okuyucu ile güçlü bir bağ kurmasına olanak tanır.

Türk masallarında ise tasvir, genellikle olayların ve karakterlerin canlandırılması amacıyla kullanılır, olayları renklendirir ve dinleyiciyi veya okuyucuyu masal dünyasına çekerek masalın etkileyciliğini artırır. Masallarda ormanlar, köyler, saraylar gibi mekânlar detaylı bir şekilde tasvir edilir. "Bir varmış, bir yokmuş" gibi masal giriş formellerinde/kalıp sözlerinde atmosferin betimlenmesi söz konusudur. Kahramanların fiziksel özellikleri, giyim tarzları, davranışları ve duygusal durumlarına dair detaylı tasvirler yer alır. Kötü karakterler karanlık ve tehditkâr bir şekilde betimlenir. Masallarda önemli rol oynayan nesnelere özellikle sihirli nesnelere (elma, su, ayna, iğne, altın anahtar vb.) detaylı bir şekilde verilir ve masalın gelişimine etki eden büyülü objelerin özellikleri detaylıca anlatılır. Masallarda geçen doğa ve doğaüstü unsurlar, fantastik varlıklar (dev, peri, ejderha, cin vb.) detaylı bir şekilde tarif edilir. Doğa olayları ise (yağmur, fırtına, aydınlık geceler, manzara) masala atmosfer katan tasvirlerdir. Duygusal tınılar açısından masal kahramanlarının duygusal durumları (sevinç, üzüntü, korku) da detaylı bir şekilde anlatılır. Kahramanın içsel yolculuğunun ve zorlukları aşma sürecinin tasviri ayrıntılı bir şekilde yer alır. Masallarda kullanılan anlatım öğeleriyle sembollerin hepsi belli tasvir ve temsilleri içerir. Bu kültürel simgeler (semboller) değişken olmasının yanında kültürdeki, anlatılardaki tasvir anlayışının taşıyıcısı ve aktarıcılarıdır.

Halk edebiyatında, özellikle masallarda, tasvir, metafor ve analogiler geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu edebî unsurlar, masalların sadece bir hikâye anlatma işlevinin ötesine geçmesine yardımcı olur. Benzerlikler, benzetmeler aracılığıyla metafor analogi ve tasvirler dinleyicinin/okuyucunun masalın derinliklerine inmesini ve hikâyenin öğretilerini daha etkili bir şekilde anlamasını sağlamaktadır.

Hermeneutik Açıdan Masal

"Metin yorumlama ve anlamlandırma sanatı olarak hermeneutik" (Stolze, 2003, s. 41) sözcüğünün kökeni Yunancadan gelmektedir. "Hermeneuein" kelimesinden gelen Antik Yunanca sözcüğün geçmişte bugünkü anlamıyla kullanılmadığı 17. yüzyıldan sonra felsefi anlamda "ifade etmek, yorumlamak, çeviri" olarak günümüz anlamlarını kazandığı görülmektedir (Stolze, 2003, s. 41; Stolze, 2015, s. 57; Tosun, 2007, s. 182). "Platon'a göre hermeneutik, tanrıların sözlerini açıklayan bir sanattır." (Topakkaya, 2007, s. 77). Mitin tanrısal özelliği düşünüldüğünde bu anlatıların da bu açıdan değerlendirilebileceği görülmektedir. "Schleiermacher, Droysen, Dilthey'in görüşleri ve ayrıca sıklıkla ihmal edilen Aydınlanma hermeneutiği, Patristik felsefe ve erken dönem Protestan yorumlama öğretisi hermeneutik tarihi açısından önemli duraklardır." (Topakkaya, 2007, s. 77). "Hermeneutik, sosyal bilimlerin kuruluşu ve gelişmesi sürecinde ortaya çıkmış bir yaklaşımdır." (Fıncıoğulları, 2016, s. 47). Daha çok dil bilim ve çeviri alanlarında kullanılan hermeneutiğin geleneksel metinleri anlamada ve yorumlamada da bir yöntem olarak kullanılabilirliği görülmektedir. Hermeneutiğin esasen metni anlama

ve yorumlama süreci olduğu düşünülürken, masallardaki tasvirler bu süreçte metnin daha derin katmanlarına inmek ve metni çeşitli bakış açılarından anlamak için kullanılabilir.

Yorum bilimsel yaklaşım yalnızca edebî metinlerle sınırlı değil, aynı zamanda teknik metinler dâhil, tüm uzmanlık metinleri hermeneutik bir sürece tabidirler. Edebî metinler gibi uzmanlık metinleri de belli bir kültürün, dil kullanımı ile geleneğin ürünüdürler ve ilgili kültürün metin geleneklerine göre üretilmişlerdir. Bundan dolayı metin yorumundan söz edilirken yorumsal sürecin tüm metinler için geçerli olduğu söylenebilir (Arı, 2018, s. 642).

Hermeneutik bakış açısıyla bir söz kendiliğinden anlaşılır olmayıp yorum gerektirdiği için masalda kullanılan tasvirlerin özellikle örtük sözleri açığa kavuşturmak için yorumlanması gerekmektedir. Aslında masallar hem metin açısından hem de dinleyici ve okuyucu açısından soyut düşünmenin temel ve ilk anlatılarıdır. Modern edebiyatın metinleri kadar karmaşık olmasa da metaforları, analogileri, benzetmeleri anlamlandırabilmek ve yorumlayabilmek için dilsel ve kültürel bir birikim gerekmektedir. Anlamlandırma ve yorumlama süreci masalların başka dile çevrilmesi sürecinde de çok büyük önem teşkil etmektedir.

Hermeneutik gibi bir kavram, zaman çizgiselliğinin sonucu olarak çıktığı dönemin sanatına ve edebiyatına nispeten daha iyi uygulanır olsa da geçmişe yönelik eserlere uygulanırken veri kısıtlılığı veya kültürel değişikliklerden dolayı daha sorunsal olabilir çünkü hem toplum hem kültür hem de sanat anlayışı gibi birçok şey değişmiştir. Örneğin, modern sanatın natüralizm ve optik realizmi yalnız görmeye dayanan gerçekliği terk etmesinde modern bilimin de etkisi olmuştur, çünkü modern bilim artık duyguların verilerine dayanan objektif kavramlarla yetinmeyip görünüşlerin ve duyularla kavranan şeylerin ötesine nüfuz ederek doğanın özü ve gerçeğini araştırmaya gayret ediyordu. Modern sanatçı, hür ve bağımsız şekilde tabiatta gördüğü şekilleri, renkleri, insan vücutlarını ve yüzlerini kendi arzu ve düşüncesine göre tamamıyla değiştirip eserine yansıttığı için tabiatta görülen bu şeyleri bu plastik düzen içinde tanımak imkânsız bir hâle gelmiştir (Şahindokuyucu, 1997, s. 40). Sözlü kültürün ürünleri olan geleneksel eserler bu yansıtmayı olağanüstüyü, doğaüstüyü anlatsa bile daha gerçekçi tasvirlerle yapmaktadır. Bu muhafazakârlık zaman zaman eleştirilse de kültürün, anlatının, dilin, tasvirlerin değişimini ve gelişimini göstermesi açısından önemlidir.

Metni anlatıcısının, alımlayıcının, metnin kendisinin, kültürünün, tarihinin, dilinin, motiflerinin ve tasvirlerinin perspektifinden yorumlamak çok yönlülüğü de beraberinde getirmektedir. Bu süreç anlatı ortamı içerisinde kendiliğinden gelişse de özellikle yorumlarken pek çok açıdan zorlayıcıdır. Metni yorumlarken şuna da dikkat etmek gerekmektedir. Yorum bilimde her okuyucu ya da dinleyiciyle beraber metin yeniden yorumlanabilir hâle geldiğinden kişisel yorumlar önemli olsa da metne yorumu getiren kişinin kendi yorumunu tek ve eşsiz görmemesi ve mümkün olduğu kadar nesnel yaklaşması da gereklidir. Anlatı çerçevesinde hermeneutiğin yöntemiyle masal bir göstergedir. Kaynak ya da gönderici ise bir masal anlatıcısı ya da yazardır. Alımlayıcı dinleyen ya da okuyandır. Kod kullanılan dil, olgular, kavramlar, söz varlığı, motif ve tasvirlerdir. Kanal ise iletinin oluşturulduğu ve aktarıldığı ortam olarak sözlü kültür ve dil veya yazıdır. Bunlar üzerine pek çok çalışmalar yapılmıştır, ancak bunları bir bağlam içerisinde yorumlamak gerekir. Örneğin bir masalın sözlü kültür ortamı, tespiti, olay örgüsü, aşamaları, epik kuralları, dili ve motifleri tek tek çalışılsa da arka plandaki psikanalitik yorumları yapılsa da bir bütün olarak da yorumlanması gerekmektedir. Masallardaki tasvirler, semboller, metaforlar ve diğer semiyotik unsurlar aracılığıyla

incelenebilir. Bu sayede, masalın derin anlamları ve simgesel katmanları bütüncül ve yorumsal bakış açısıyla daha iyi kavranabilir ve anlatının gerçekliği daha iyi anlaşılabilir.

Hermeneutik genel olarak metni anlama ve yorumlama problemi üzerinde durmaktadır. "Metinsel ya da sözsözsel anlama eyleminin önemi, tüm tarihsel çağlarda üzerinde durulan bir sorun olmuştur. Anlamanın doğal ve kendiliğinden gerçekleşen bir süreç olmayıp, anlamayı mümkün kılan başka faktörlerin varlığı, birçok önemli düşünürün çalışmasının konusu olmuştur." (Arı, 2021, s. 360). Bu faktörlerden ilki masal açısından bakıldığında anlatıcı ya da yazar ondan sonra da okurdur.

Anlatıcılık eskiden Türk kültüründe ömrü uzatan, insanı özgürleştiren, kutsal bir iş olarak görülmektedir. "Anlatıcının mitolojik göstergelerinden biri masalların gece anlatılması ile ilgili inançlardır. 'Gece', bu dünyanın aksine öteki âlemi sembolize etmektedir. 'Gece', öteki âlemin kahramanları olan cinler, periler, ruhlar; destan-efsane-masal-mit âleminin kahramanları ve iyelerin harekete geçtiği, canlandığı, bu dünyada iken yaşadıkları yurtlarının/evlerinin saçaklarına gelerek bekleyip ev halkının anlatı ve dualarına kulak verdikleri bir zaman dilimi olarak kabul edilmektedir." (Ergun, 2014, s. 35-36). Bu geçiş şunu da göstermektedir ki gündüz dünyanın gerçek somut işleri ve sorunlarıyla uğraşan insan başka şeylerin arayışı ve beklentisiyle gece zihninin, algısının boyutlarında soyut işlere ve sorunlara yönelmektedir. Dolayısıyla bir şeyin ya da kavramın gündüz ile gece; anlatı zamanıyla onun dışındaki zamanı yorumlanma biçimi değişmektedir.

Nitekim "Bir metni, uyanıkken düş görmek için kullanmak yasak değildir, zaman zaman hepimiz yaparız bunu. Ancak uyanıkken düş görmek kamusal bir etkinlik değildir. Anlatı ormanında sanki kendi özel bahçemizmiş gibi hareket etmeye götürür bizi. Demek ki, oyunun kuralları vardır ve örnek okur oyunda kalmayı bilen kimsedir." (Eco, 1995, s. 16). Anlatıcı, anlatı ortamını özellikle bu duruma göre oluşturmaktadır. Günümüzde bu durumun değişmesiyle beraber masalın yorumlanma biçiminin, tasvirlerin tahayyül edilme biçiminin de değiştiği görülmektedir. Yeni şartlar ve koşullar yeni yorumlamaları da beraberinde getirdiği için masal da canlı bir şekilde değişerek varlığını devam ettirmektedir.

Dilthey'in "insanların yaşam ifadelerini anlama" şeklinde başlıklandığı "yaşantı" (Erlebnis) kavramı, bilincin en anlamlı birliğidir. "Yaşantı ifadeleri ile anlamanın ortak zeminini hayat kavramı oluşturmaktadır. Herhangi bir yaşantı ifadesini ortaya koyanla onu anlamaya çalışan arasındaki ilişki ortak bir varlık zeminine dayanmaktadır." (Topakkaya, 2007, s. 81). Masalların anlam dünyasının kavranması da ortak varlık zemininde hayat ve bilinç üzerinden olmaktadır.

Masallardaki tasvirler, anlatıcının ya da yazarın dünya görüşünü, ideolojisini ve bakış açısını da yansıtabilmektedir. Hermeneutiğin bu yönü, anlatıcının/yazarın metni nasıl şekillendirdiğini ve metne kattığı kişisel unsurları anlamak için kullanılabilir. Örneğin, "Klasik masal yazarları George Mac-Donald, Oscar Wilde ve L. Frank Baum, toplumdaki görgü kuralları, gelenekler ve normlara ilişkin genel söylemdeki yanlışları yansıtmak için masalları radikal bir ayna olarak kullanmışlardır." (Zipes, 2006, s. 107).

Metnin anlatıcı boyutunun yanında bir de dinleyici/okuyucu boyutu vardır. "Bir okuyucunun/alımlayıcının bir metni, bir sanat yapıtı olarak algılama düzeyi, o okurun 'yorumsal'/yorum bilgisel ufku ya da derinliği ile ilgilidir. Okurun yorum bilgisel yeterliliği, bir anlamda öz çabasıyla gelişir. Okuyucunun anlama süreci, daha önce vurgulanan isteklilik ve ön deneyim/ön birikim temelinde gösterge malzemesi, yapıtın gösterge örgüsü üzerinde çalışmasıyla olanaklılaşır." (Kula ve Sakallı, 2005, s. 22). Tasvirler özellikle okuyucunun yorumlama bilgisini açığa çıkartmak ya da geliştirmek

için önemlidir. Metinde kullanılan dilin sıfatlarının ve zarflarının tasvir açısından okuyucuda görürcesine, duyarcasına, koklarcasına, tadarcasına, dokunurcasına bir iz bırakması gerekmektedir. Bu tasvirler ne kadar başarılı olursa dinleyicinin/okurun/alımlayıcının anladığı o ölçüde kapsayıcı ve zengin olacaktır. "Alımlama sürecinde okuyucunun edindiği deneyimler, sürekli olarak okuyucunun sergilediği tutumca doğrulanır, olumlanır, sorgulanır, sağlamlaştırılır ya da düzeltilir. Bu süreç boyunca alımlayıcının, gösterge malzemesini düzenlemesi, kanal ve kodlara egemen olması ve onları işlemselleştirebilmesi önemli bir boyuttur." (Kula ve Sakallı, 2005, s. 23). Masalın dilindeki tasvirler, özel ifadeler, metaforlar ve anlatım tarzları, hermeneutiğin dil üzerinde odaklandığı noktalardır. Dilin analizi, masalın anlam derinliklerine inmeye yardımcı olmaktadır.

Masalın anlam derinlikleri içinde gerçek (hakikat) kendini farklı şekillerde gösterir. "Bir varmış, bir yokmuş/evvel zaman içinde..." gibi kalıp sözler "dinleyiciyi gerçek üstü ve gerçek dışı havaya alıştırmak için bir giriş, ... hayal oyunları ile yalanın perdesi arkasından gerçeği görmeye bir davet" tir (Boratav, 1992, s. 33). Diğer bir ifadeyle metin kurgu da olsa bir şeyi olağanüstü bir şekilde de anlatsa bir gerçekliği yansıtır ve metinde anlatılan gerçeği görmek için metnin yorumlanmaya ve anlamlandırılmaya ihtiyacı vardır.

"Hermeneutik, metinleri anlamak, metinlerle konuşmak, metinleri konuşmaktır demektir. Kültüre ve tarihe nüfuz etmek de ancak bu yollarla mümkündür. Burada, şu anda içinde bulunduğumuz kültürel/tarihsel durum (situation) arasında elbette farklılıklar olacaktır. Bizim yapabileceğimiz şey, geçmişini şimdiki durumumuzdan hareketle yorumlamak olacaktır." (Özlem, 2008, s. 176).

Hermeneutiğin merkezinde, metni anlamının sürekli bir yorumlama ve yorumun da tarihsel, kültürel ve bireysel bağlamdan etkilendiği fikri bulunduğu için o dönemin kültürünü, inançlarını ve değerlerini yansıtabilmesi lazımdır. Bu sayede, masalın kültürel bağlamını anlamak daha mümkün hâle gelir. Hermeneutiğin temel ilkesi olan çoklu yorumlama, masallardaki tasvirlerin farklı açılardan incelenmesine imkân tanır. Bir tasvir, farklı kişiler veya kültürler tarafından farklı şekillerde yorumlanabilse de metnin bağlı olduğu kültürün belleğini, inançlarını, anlam dünyasını ve değerlerini içinde taşır.

Zümrüdüanka Kuşu Masalında Tasvir

"Zümrüdüanka Kuşu" masalı, genellikle Anadolu ve Orta Doğu masal geleneğinde yer alan bir sözlü kültür ürünüdür. Bu masal Tahir Alangu'nun (2018) *Billur Köşk Masalları* kitabında "Zümrüdüanka Kuşu" adıyla, Saim Sakaoglu'nun (1983) *Kıbrıs Türk Masalları* kitabında "Zümrüdü Halka" adıyla yer almaktadır. Ayrıca İtimad Kütüphanesi tarafından neşredilip İstanbul Kadınlar Dünyası Matbası tarafından basılan "Zümrüdüankâ Kuşu Hikâyesi" adlı metin Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin ÖZEGE bölümünde, 0137114 demirbaş numarasında, 30054/SÖ [y.t.y.] yer numarasıyla kayıtlıdır." (Demirci, 2023, s. 322). Türkmen ve Azerbaycan masallarında da olağanüstü kuş olarak "Sımruğ" ya da "Simurg" ve "Zümrüd" adlarıyla benzer masallar bulunmaktadır. Anlatılarda "taşım", "bilgelik", "rehberlik", "şifalandırma", "kurtarma", "koruma ve himaye etme" gibi işlevlerle yer almaktadır (Bayrakdarlar, 2022, s. 549-550). Bilgelik ve şifalandırma şeklinin yanında doğuş şekliyle yeniden doğumu ve reenkarnasyonu simgelemektedir.

Doğu edebiyatında "Simurg" adı etrafında güneşle bağlantılı olarak tasavvur edilen (Batislam, 2002, s. 195) kuş Zümrüdüanka, Anka, Simurg, Phoenix, Gamda, Grifon adlarıyla da Türk-İslam kültüründe yer almaktadır. Doğuş şekliyle ve hikâyesiyle Türk mitolojisindeki Er-Töştük Destanı'nda yer alan "Kara-kuş" veya "Garuda"ya benzer.

Masaldaki gibi Hayat Ağacında yuvası bulunan karakuş avlanmaya gittiği zaman, her sene bir ejderha musallat olup onun yavrularını yemektedir. İslamiyet'ten sonra özellikle tasavvufla ilgili mitsel özelliklerin sezildiği hikâyelerde karşımıza çıkar. Devlet kuşu olarak kabul edilen "Hüma"nın Yakutlarda "Umay" adıyla talih kuşunun ismi olarak geçtiği anlatılır. Bu kuşun Anka ya da Zümrüdüanka ile de ilişkisi bulunmaktadır ve Türk sanatında da çeşitli şekillerde tasvir edilmektedir (Çoruhlu, 2002, s. 131-132). Doğu metinlerinde "Semender kuşu" olarak da geçen bu kuş yuvası Kafdağı'nın en ulaşılmaz noktasında bulunur ve ömründe sadece bir kez yavrusu olur. Kuşun pençeleri ve gagası çakmak taşından olduğu için kıvılcımlar saçarak uçtuğu, tüylerinin yanmaması için ayaklarını veya pençelerini birbirine değdirmemesi ancak yavrusunun bunu başaramayarak gökyüzünde şimşek çakarak öldüğüne inanılır. Bu yüzden her zaman tek başına olan Semender kuşu, halk edebiyatı ürünlerinde haksızlığa ve zalimliğe karşı olanları destekleyicidir (Dilek, 2011, s. 715). Nitekim Anadolu'daki *Zümrüdüanka Kuşu* masalında da kardeşlerinin haksızlığı ve zalimliği sonucu kahramanı düştüğü yeraltından yeryüzüne bu kuş çıkartmaktadır.

Bu masaldaki çeşitli tasvir özellikleri bilhassa dikkat çekicidir. Elma bahçesi, dev, kuyu, ip, ak koyun ve kara koyun, yeraltı dünyası, kızlar, su kaynağı, ejderha/yılan, Anka Kuşu, ağaç, yeryüzü, saray gibi unsur ve motifler detaylı bir şekilde tasvir edilmektedir. Bu unsur ve motiflerin psikanalitik açıdan daha derin anlamda simgelediklerinin yanında tasvir edilme biçimleriyle dinleyicinin ve okuyucunun zihin dünyasında dikkat çekici, soyut düşünmeyi sağlayıcı ve masalın zihinsel görüntülerini oluşturan tasvirlerdir. Bu tasvirler aşağıda hermeneutik başlığı altında değerlendirilmektedir.

Zümrüdüanka kuşunun fiziksel özellikleri ve eşsiz güzellikteki tüylerinin detaylı bir şekilde tasviri onun olağanüstülüğünü vurgulamak içindir. Baş kahramanın, yani genellikle masal kahramanının dış görünüşü, giyimi ve karakter özelliklerinin tasviri önemlidir. Dinleyiciyi ya da okuyucuyu kahramana odaklayabilmek, dikkat çekmek, beklenmedik bir gelişmeye hazırlamak için özellikle masalın motiflerine ve epik kurallarına göre tasvir edilmektedir. Masalın geçtiği örneğin orman, dağ, saray, ağaç gibi yerlerin atmosferinin detaylı bir şekilde betimlenmesi anlatıyı zenginleştirmektedir.

Zümrüdüanka Kuşu masalında geçen kuşun geçtiği ağacın tasviri gökyüzü ve ağaç kültürle bağlantılı olması açısından önemlidir. Bazı Türk inanışlarında gökyüzü yedi katlı olarak tasvir edilir ve gök ile yerin birleştiği nokta olan ufuktan ötede büyük bir umman yer alır. Bu ummanın ardında Kafdağı bulunur, onun ardında ise karanlık vardır. Simurg kuşu bu karanlıkta yaşayarak Dünya Ağacının (Hayat Ağacı) tepesini kendisine mesken tutmuştur (Beydili, 2004, s. 281, 496-497). *Zümrüdüanka Kuşu* masalında kahramanın devin peşinden gidip de düştüğü kuyudan çıkarken kardeşlerinin kıskançlığıyla yanlışlıkla kara koyuna binip düştüğü yerden kurtulmasını sağlayacak, yukarı çıkartacak bir ağaçtır. Bu ağacın tepesinde de yavrularıyla beraber Zümrüdüanka kuşu yaşamaktadır. "Kutsal ağaç-hayat ağacının Tanrı'nın tekliğini, birliğini, sembolize etmesinin" (Ergun, 2010, s. 113-116) yanında yeraltından yeryüzüne bir geçiş kapısı olarak masalda tasvir edilmektedir.

Masalda geçen dev, ejderha, Anka Kuşu gibi doğaüstü varlıkların görünümünün ve özelliklerinin detaylı bir şekilde anlatılması ve sihirli nesnelere tasvir edilerek masalın fantastik öğelerle zenginleştirilmesinin özellikle tercih edildiği görülmektedir. Örneğin Zümrüdüanka kuşunun kanatlarının renkleri ve parlaklığının, masalın anlatımında vurgulanarak betimlenmesi onun olağanüstülüğüne ve başka üstün vasıflarına göndermedir. Kahramanla olan ilişkisini betimleyen davranışları ve ona rehberlik etmesi kuşun yeryüzünde olan biten her şeyi bildiği için bilgelik işleviyle anlatılarak tasvir edilir.

Olağanüstü bir şekilde kahramanı iyileştirmesiyle de sağaltma gibi vasıfları kuşun bütün özellikleriyle kapsayıcı bir özellik taşır.

Masal kahramanının cesaret, sevinç, umutsuzluk, azim gibi içsel dünyasının tasvir edilmesi modern edebiyattaki gibi detaylı ve çok yönlü olmasa da masalın öğrettikleri, dile getirdiği düşünsel temaların tasviri bu anlatılarda da önemli bir yere sahiptir. Baş kahramanın kendi içsel yolculuğu sırasında yaşadığı duygusal değişimlerin detaylı bir şekilde anlatılmasıyla bu tasvirler, *Zümrüdüanka Kuşu* masalının zengin bir anlatıya sahip olmasını sağlar ve dinleyiciyi/okuyucuyu büyümlü bir dünyaya çekerek bazı şeyleri ve kavramları sorgulatır. Bu olağanüstü tasvirlerin ve masalda yer alan motiflerin masalın anlam dünyası açısından önemli bir yeri vardır. Çünkü genellikle “Masalın olay örgüsü düz bir çizgide ilerler ve önemsiz hiçbir şey masalda betimlenmez.” (Gümüş, 2017, s. 2406). Masalı daha geniş kapsamda anlayabilmek ve yorumlayabilmek için bu motif ve tasvirlerin bilinmesi gerekmektedir.

Masalların içinde pek çok mitsel özellik yer alır, birçok motif arkaik anlam taşır. Bir masalı “bir miti roman veya gazete makalesi okur gibi, yani soldan sağa, satır satır okursak söz konusu miti anlayamayacağımızın farkında olmalıyız.” (Lévi-Strauss, 2013, s. 78). Özellikle olağanüstülükler taşıyan masal ve mit gibi geleneksel metinleri anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışırken dikkatli olmak gerekmektedir. “Çünkü mit bir bütün olarak kavranmalı ve mitin temel anlamının olaylar sekansıya değil, deyim yerindeyse, olaylar destesiyle -bu olaylar hikâyedeki farklı anlarda görünse bile- nakledildiği keşfedilmelidir.” (Lévi-Strauss, 2013, s. 78). Bir miti, destanı, masalı kısacası geleneksel bir metni bütüncül olarak anlayabilmek için ona çok yönlü bakmak gerekir ki bu bakış açılarından birinin de hermeneutik olabileceği düşünülmektedir.

Hermeneutik Açından *Zümrüdüanka Kuşu* Masalı

“Hermeneutik, bir başka dünyaya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanan dünyaya aktarma/çevirme etkinliği olmuştur.” (Gadamer, 1995, s. 11). Bu açıdan masalın da tarihî, kültürel unsurları, tasvirleri, sembolik analizleri, kendine has dili metnin bağlamını günümüz bakış açısından anlamada etkilidir.

Zümrüdüanka Kuşu masalının hermeneutiğin perspektifinden incelenmesi, masalın sembollerini, kültürel bağlamını, yazarın ve okuyucunun bakış açısını, deneyimlerini ve içsel anlamlarını anlamamanın yanında kültürel anlamda temsil ettiği şeyleri de açığa çıkartır. Örneğin, masalda kuşun rengi, tüyleri ve özellikleri sembolik bir anlam taşır. Anka kuşunun yeniden doğuşu veya ölümsüzlüğü temsil ettiği simgelenmektedir. Masalın geçtiği mekânlar, karakterlerin isimleri ve olay örgüsü, masalın kültürel bağlamını ortaya koymaktadır.

Bir metinde iletiyi anlayabilmek ve anlamlandırabilmek için, okuyucunun hangi bilgiyi belleğinden çıkaracağı ya da ek olarak başka kaynaklardan yararlanacağı ya da hangi bilgi ve kaynağı görmezlikten geleceği gibi işlemler, gösterge malzemesinin düzenlenişi, kanal ve kodlar ile bilişsel işlem yapma yeterliliği tarafından belirlenir (Kula ve Sakallı, 2005, s. 23). Örneğin, *Zümrüdüanka Kuşu* masalında geçen elma sadece sıradan bir meyve olarak düşünülmemelidir. Masal “Bir padişahın has bahçesinde bir elma ağacı varmış. Bu ağaç yıla bir elma verir...” (Alangu, 2018, s. 140) bilgisiyle başlar. Sözlü kültürde bereketin ve zürriyetin sembolü olan elma, sıklıkla kullanılan bir motiftir. Anadolu’da birçok masal ve hikâyede elma neslin devam etmesini sağlayan sihirli bir unsur gibi düşünülmüştür (Ateş, 2017, s. 209). Padişahın özene bezene yetiştirdiği ve bir türlü yemeye kısmet olmayan elmaları hem zürriyet olarak hem de sultanlığının devamlılığını ve bereketini simgeleyen bir unsur olarak yorumlanabilir.

Masalda tasvirler açısından çokça kullanılan bir başka unsurun, formel sayıların, kültürde ve anlatılarda önemli bir yer tuttuğu görülür. Örneğin *Zümrüdüanka Kuşu* masalında üç, yedi ve kırk formülistik sayıları çokça geçmektedir. Üç erkek kardeş, üç güzeller, üç tel saç, yedi başlı dev, yedi başlı ejderha, kırk tepsi, kırk gün gibi sayılar yer almaktadır.

Formel sayıların masal metnine dâhil edilmesi vahdet karşısında kesretin, yani birlik karşısında çokluğun, kötülüğün, şeytanın sembolüdür. Dolayısıyla devin çok başlı olması birlik karşısında kaos ve düzensizliğin tasviri olarak yorumlanır (Sarpkaya, 2021, s. 93-94). Zaten masalda da dev, bir düzen ve güzellik içinde olan elma bahçesini gelip darmadağın eder. Yedi başlı ejderha masalda kasabanın suyunu keserek kaosa sebep olur.

Bunun yanında Anka Kuşu da büyüklüğüyle bağlantılı olarak yapacağı yolculukta kırk tulum et, kırk tulum su taşımaktadır (Duymaz, 1998, s. 93). İnanışlarda bu sayıların bir gücü olduğuna inanılır. O yüzden bu sayılar rasgele algılanmayıp metnin bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gereken önemli parçalar ve anlatıya derinlik katmaktadır.

Masalda yedi sayısının geçtiği yerlerden biri olan yeraltı âlemindeki yedi başlı ejderha burada yer alan bir kasabada suyun başını tutmaktadır. "Ejderha bütün dünyada Çin mitolojisi ve sanatına ait kabul edilirse de Türk mitolojisi ve sanatında da büyük bir yer tutmuştur. Bu masal hayvanı, gök ve yer-su unsurlarına bağlı olarak geniş bir uygulama alanı bulmuştur." (Çoruhlu, 2002, s. 132). Eski dönemlerde Türk halk inanışlarında ve metinlerinde ejderha, su kaynaklarının koruyucusu olarak geçmekte ve buna bağlı olarak suyun denetimini ele geçirebilmektedir (Boratav, 2016, s. 66; Karakurt, 2012, s. 294). Bu masalda da suyla bağlantılı olarak ejderha kötü bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. O yerin çeşmesinin başında yatıp suyu salmayarak halkın sudan faydalanmasına izin vermemektedir. Yılda bir kez halk bir kızı kurban ederken o zaman zarfında bir kavga ve kargaşayla suya ulaşabilmektedir.

Türk mitolojisinde dokuz dallı kutsal ağaç sadece gökyüzünde değil yeraltında da yer alır ve ağacın üzerinde Kara Kuş, altında ise ağaca yılan bekçilik yapar (Küçükbasmacı, 2017, s. 202). Bütün bu arkaik bilgiler incelenen masalın kurgulanışında bahsi geçen unsurların bir arada rastlantısal olarak yer almadığını gösterir. Yeraltındaki âlem içinde kasabadan yolu geçen kahraman yedi başlı devden sonra bu defa da yedi başlı ejderhayı okuyla öldürür. Bundan sonra da etrafı gezinirken gördüğü *Zümrüdüanka* kuşunun yaşadığı ağaca vardığında kuşun yavrularını yemek için gelen büyük sarı yılan ile kahraman mücadele eder. Bütün bu mücadelelerin sonucunda zaferle ayrılır.

Ejderhanın dünyanın merkezi ya da direği olarak kabul edilen kozmik ağaç ve hayat kaynağı olan suyla birlikte görülmesi mitik dönemdeki kutsal ve koruyucu varlık olmasından kaynaklanır. Koruyucu iyeden insanlara zarar veren demonik bir tipe dönüşen ejderha sonraki dönemlerde daha kötü bir anlam kazansa da zaman zaman arkaik anlamlarını yani koruyucu vasfını da üzerinde taşır (Yalçınkaya, 2019, s. 48-49). Bu masalda dev de ejderha da yılan da demonik bir varlık olarak yer almaktadır. Kutsal, bilge, kurtarıcı ve rehber rolünde ise Anka Kuşu görülmektedir.

Kahramanın ölümden kurtulmasında yol gösterici bir kuş olan *Zümrüdüanka* kuşu, kahramanı varmak istediği mekâna ulaştırdığında, vedalaşma anında ya da kimi zaman masalın belirli bölümlerinde nasihat verme motifiyle kendini gösterir. "Rehber kuşun söylediği her söz tılsım niteliğindedir ve kahramanın önüne çıkan engelleri aşması için bu sözlere uyması yeterlidir." (Bayrakdarlar, 2022, s. 542).

Masalda hem elma ağacı hem de *Zümrüdüanka* kuşunun yaşadığı bir ağaçtan bahsedilirken hayat ağacı bilgisini de göz önünde bulundurmak gerekir. "Hayat ağacının en önemli özelliği, dünyanın merkezinde yer almasıdır. O, üç kozmik alanı (yer altı, yer

üstü ve gökyüzü) birbirine bağlar. Kozmik ağaç bazen merdivenle, bazen de ağaç direklerle temsil edilir. Ritüel sırasında bu ağaç (direk, merdiven) büyüsel olarak gökyüzüne kadar uzanır (Ergun, 2004, s. 18). “Kişi oğlunun inanış ve düşünüş dünyasında ‘türeyiş’, ‘beslenme’, ‘Tanrı ile irtibat kurma’, ‘cennete ulaşma’, ‘şifa’, ‘dilek’ vs. aracı rolünü üstlenmiş ve ağacı ‘tanrısal’ bir varlık olarak kabul eden insanlık, onu, neredeyse bütün inanma ve pratiklerinde ana eksene oturtmuştur.” (Ergun, 2004, s. 17). İncelenen masalda da kahramanın yolculuğunda kurtuluş aşamasının merkezinde hayat ağacına benzer bir ağaç vardır ve yolculuğun en önemli aşamalarından birini oluşturur. Kuşun yaşadığı bu ağacı alımlayıcıyı bir sonraki aşamaya hazırlar ve bir geçişin olduğunu haber verir. Cennete ulaşma gibi yeryüzüne ulaşma vardır, dileğinin gerçekleşmesini sağlayan önemli bir araçtır. Ağaca dair bu bilgiler bilinmeden masal eksik kalmaktadır. Ayrıca yeraltı ile de bağlantısı da vardır ve burada yaşananların algılanması ve yorumlanması açısından yeraltı dünyasıyla ilgili de bir kültürel bilgi gerekmektedir.

Yeraltı dünyasına yolu düşen kahraman için bu yer korkunç varlık/ lar ile mücadele ettiği imtihan dünyasıdır. Sınav/ ları geçtikten sonra kahramana yardımcı olarak bu yeraltı dünyasında sıçan, aygır, teke gibi yardımcı varlıklar yer alır (Tekin, 2020, s. 326). İncelenen masalda ise kahraman devin peşinde kuyuya inip yeraltı dünyasına geçtiğinde ilk imtihanlarından biri olan devi öldürdükten sonra âşık olduğu kız ona başından üç tel saç koparıp verir. Kardeşleri onu kuyudan yukarı çekip ipi kesince şehzâde telleri birbirine vurduğunda bir ak koyun ile bir kara koyun belirir. Ak koyun kahramanın yeryüzüne çıkarılması için bir araç iken kahraman yanlışlıkla kara koyunun sırtına biner ve yeraltı dünyasına düşer. Kara koyun da kahramanı ölmekten korumuştur, dolayısıyla yardımcı varlık olarak masalda karşımıza çıkar. Ancak kara koyunun temel işlevi kahramanı karanlık dünyaya taşımaktır. Burada ayrıca renklerin de temsiliyetleri ve önemi görülmektedir. Kara renk ile yeraltı dünyası sembolize edilirken ak renk yukarıyı, yeryüzünü temsil eden bir tasvirdir.

Masalda yeraltı dünyasına geçiş sağlayan kuyu, detaylı bir şekilde tasvir edilir. Kuyu ağır, kolay kolay kalkmayan bir taşın altında, dibi görünmez, kara taştan örme çok büyük, yaban ortasında yer alan bir unsurdur. “Ne ipi, ne çıkırığı, ne yalağı, ne de yunağı vardır. Çevresinde bir hayvan izi bile görünmez; kurt, kuş uzağından dolaşır; bir korkunç, ürkünç yerdir.” İçine girmek de dibine inmek de kolay değildir.” (Alangu, 2018, s. 147) Yeraltına geçişi sağlayan kuyuyla daha başlangıçta bu âlemin tekinsizliği tasvir edilip anlatılmaktadır.

Masaldaki mekânlar yanında yer yer karakterler ve içsel dünyaları da detaylı bir şekilde tasvir edilmiştir. Örneğin kahraman hoşça, alımlı, genç yiğit olarak tarif edilirken nasıl âşık olduğu da ayrıntılarıyla anlatılır. Devin peşinden dona donu acılar içinde kuyudan aşağı inerken kırk kulaç ipin sonu geldiğinde kahraman kuyunun tabanına ayak basar, kuyu duvarında bir kapı, oradan da uzayıp giden bir yeraltı yolu görür. Üç ayrı odada üç güzel kız gergef işler. Üçüncü odadaki kız kahramanın ağzından şu şekilde tarif edilir: “Bir dünya güzeli ki güneş örneği. Boyu, uzun boyun dallısı, yanakları allısı, kendisi bal peteğinin güleç yüzlüsü. Gören işinden şaşar, gözleri kamaşır. Ona bakan gözlerini alamaz mı desem, bakmaya kıyamaz mı? Bu kız görür görmez akli başından gider; kuşça gönülceğizi koparcasına göğsünü döver durur.” (Alangu, 2018, s. 149). Burada detaylı tasvirin yanında masalı dinleyen ya da okuyanın da hayal etmesi için bir soru sorulur ve alımlayıcı bu tasvirin devamını getirmesi için masala dâhil edilir.

Karakterler olumlu özelliklerinin yanında olumsuz yanlarıyla insanî özellikleriyle de anlatılır. Örneğin padişahın oğulları ilk devle karşılaşacakları zaman çok korkmaktadır. İlk iki kardeşin yenilgisinde onları “kıyı köşede ararlar, sonunda bir köşede iki büküm yere yapışmış, altı ıslak, dudağı yarık, çenesi bir yana yamuk hâlde

bulup getirirler.” (Alangu, 2018, s. 142-144). Karakterler kıskançlıklarıyla, hırslarıyla, kötü eylemleriyle de anlatılır. Elbette ana kahraman mitik özellikle olumsuz özelliklerden daha uzaktadır. Örneğin, masalın kahramanı, en küçük “şehzâde yerinden doğrulup, ak tozlu yayını kurup bir zehirli çatal demirli ok yerleştirip, dev azmanın başına nişan alır.” (Alangu, 2018, s. 146) ve devi bir seferde vurmaya başarır, dev yaralanıp kaçar.

Kahraman babasına aldırılmadan üç kardeşiyle beraber öldürmek için devin peşine düştüğünde bir ürkünç yerde bir kuyu ağzına varırlar. Üç kardeş sırayla kuyuya inmeye çalışır. Ama ilk iki kardeş çok acı çektiklerinden başaramaz. En küçük kardeş acılara dayanınca kuyuya inmeyi başarır. Ancak devi öldürmeyi başarıp kuyudan çıkarken büyük kardeşlerinin kıskançlıkları sonucu ipi kesmeleriyle şehzâde kuyuya düşer. Burada Hz. Yusuf kıssasına da bir gönderme yapılmaktadır. Tıpkı onun gibi kardeşleri tarafından kuyuda bırakılan küçük kardeş anlatılır. Masalda bahsi geçen her unsurun neredeyse bir temsili, bir anıştırması bulunmaktadır ve unsurlar kültürel bağlamı içerisinde bir uyum içerisinde olay örgüsünün içinde yer almaktadır. Hermeneutik açıdan bu masallar anlamlandırılmaya ve yorumlanmaya çalışılırken bunların nedensiz, rastlantısal ve sıradan olmadıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Bazen anlamsız gibi görünen ya da tekrarlanan şeylerin aslında metnin bağlamı içinde temsil ettiği şeyler olduğu görülmektedir.

Masalda bir nedensellik ve iyiyle kötünün çarpışması olarak aktarılan olaylarda karakterlerin nasıl olduğu da ortaya çıkmaktadır. Masallardaki karakter tasvirleri, hermeneutiğin odaklandığı şekilde, karakterlerin içsel yolculukları ve gelişimleri üzerinde durarak metnin derinliklerine inebilme ve yorumlama çeşitliliğiyle kahramanların içsel yolculuklarını, olayların içsel anlamlarını ve masalın öğretilerini farklı yorumlama çeşitliliklerini incelemeye olanak tanır.

Karakterin içsel yolculuğu açısından bakıldığında masalın kahramanı en küçük şehzâde masalda bir değişim geçirir. Zümrüdüanka kuşu onu yukarı çıkartmayı başardıktan sonra saraya doğrudan dönmez. Neyin ne olduğunu ortaya çıkarmak ve kızlara yeryüzüne çıktığını haber vermek için düzmece Keloğlan kılığına girer. Önce bahçıvanın, sonra bir kuyumcunun sonra da bir terzinin yanına çırak olarak girip çalışır. Ancak bu aşamalarda ilk aşamalarda kahraman tipinden farklı olarak kılığına girdiği Keloğlan gibi oyunbaz bir karakter sergiler. Dolayısıyla sözlü kültürdeki Keloğlan tipini bilmeden bu masalı hermeneutik açıdan değerlendirmek mümkün değildir. Ayrıca kahramanın kullandığı dilde dili kullanma becerisi bakımından masalda ustaları tarafından “laf cambazı”, “laf sıralamak, temsil düzmece usta” (Alangu, 2018, s. 171) gibi ifadelerle betimlenip övülmektedir.

Anıştırmı sadece karakterde değil, anlatının pek çok unsurunda görülebilir. “Bir sanatsal iletişimde gösterge malzemesinin öğeleri, bilinen gösterge dizgesinin dışına taşmak suretiyle ‘bilgi taşıyıcı bir işlev’ bir ‘anıştırmı’ işlevi üstlenebilir. Sanat yapıtlarıyla ilgilenenler, göstergeler bütününe ayrıntılamaya özen gösterir; çünkü, sanat yapıtında yer alan gösterge malzemesi gizil gücü bir gösterge ‘taşıyıcı’ olabilir. Bu nedenle, iletiyi oluşturan göstergeler arasındaki karşılıklı ilişki, alımlamayı etkileyen bir etmendir.” (Kula ve Sakallı, 2005, s. 23). Masalda Kafdağı geçmese de bir başka anlatıyla ilişkili olarak Anka Kuşuyla beraber o da akla gelebilir. Bu dağla beraber ilişkisi kurulduğunda kuşun özellikleri daha iyi algılanacaktır.

Zümrüdüanka Kuşuna binip Kafdağı’na giden kişiler arasında Hz. Hamza, Keloğlan ve Hipokrat gibi isimler yer almaktadır (Çakmakçı, 2011, s. 34) ve zorlu bir yolculuk gerçekleştirmektedirler. İncelenen masalda ise Anka Kuşu yavrularını yılanın elinden kurtardığı için şehzâdenin yeraltından kurtulmasını ve yeryüzüne çıkmasını sağlayan olağanüstü bir varlıktır. Ancak diğer hikâyelerdeki meşakkatli yol gibi bu

masalda da onların yolu zorluklarla doludur, hatta kahramanın fedakârlık yapması gerekmektedir. Eğer o fedakârlığı yapmaz ise başarısız olacakları masalda açık bir şekilde hissettirilir.

“Şimdi, tabiat yasaları ve güçleri keşfedildi ve artık bizim için iyi ya da kötü ruhlara inanma sona erdi. Biz yıldızların insanoğlunu kendilerine hizmet etmesi için köle yapan şeytani varlıklar olmadıklarını, hareketleri evrenin yasaları tarafından kontrol edilen fiziksel varlıklar olduklarını biliyoruz. Onların insan yaşamı üzerindeki herhangi bir etkileri olağan tabiat yasalarının terimleriyle açıklanabilir; ancak onların [yıldızların] kötü niyetlerine hiçbir şekilde bağlanamaz.” (Batuk ve Kuşçu, 2013, s. 82). Ancak bu gerçeklik bilgisine karşın masal zihin dünyasının sınırlarını genişleterek anlam dünyasının da sınırlarını genişletir. Bu anlam ve yorumlarla pek çok açıdan yeni şeyler elde edilir.

“Hermeneutiğin konusu yazılı metinlerdir. Dolayısıyla hermeneutiğin geçirdiği dönüşümler, konusunun (özel olarak: edebiyatın) geçirdiği dönüşümlere bağlıdır. Yazılı metinler daima bir kültürel boyut içerisinde yorumlanırlar.” (Japp, 1995, s. 213) Dolayısıyla masalı hem zamansal değişim, gelişim ve birikim açısından göz önünde bulundurmamak hem kendi kültürel boyutuyla değerlendirmek hem de benzer eserlerle karşılaştırmak da anlam ve yorumlama açısından faydalı olacaktır.

Örnekleri çoğaltmak mümkün ancak görülmektedir ki *Zümürdüanka Kuşu* masalının algılanışında ve yorumlanmasında yukarıda bahsi geçen kültürel ön bilgiler ve tasvirler olmadan masalın anlatan/yazan ve dinleyen/okuyan açısından bütünlüklü algılanması söz konusu değildir. Bahsi geçen elma, hayat ağacı, Kafdağı, su, dev, yılan, ejderha, sihir, büyü, fedakârlık gibi motifler, semboller, kültürel öğeler bilinmeden ya da sadece günümüz bilgisiyle tarihî arka planı olmadan bu kavramların tasvir edilmesi, yorumlanması eksik olacaktır.

Sonuç

Halk anlatıları, masalları gelenekçi yapısıyla kendi döneminin tasvirlerini daha korumacı bir şekilde aktarır. Taşyıcı ve aktarıcı işleviyle halk edebiyatında, özellikle masalarda tasvir, metafor ve analogiler geniş bir kullanım alanına sahip olduğu için bu edebî unsurlar, sadece bir hikâye anlatma işlevinin ötesinde benzerlikler ve benzetmelerle dinleyicinin/okuyucunun masalın derinliklerine inmesini ve hikâyenin öğretilerini daha etkili bir şekilde anlamasını sağlamaktadır.

Genellikle masallar basit anlatılar olarak değerlendirilmektedir. Ancak metin sadece olay örgüsü açısından değil, hermeneutik açıdan semboller açısından incelendiğinde metni doğru anlayıp yorumlayabilmek için bir bilgi birikimine ve kültüre sahip olmak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Hem kendi kültürüne ve çevre kültüre ait hem de bazı kavramların tarihsel arka planda neleri simgelediklerine ait bir bilgi birikimi gerektirmektedir.

Masalın hermeneutiğin perspektifinden değerlendirilmesi sembolizm ve metaforlar, kültürel bağlam, anlatıcının/yazarın bakış açısı, dilin analizi, içsel anlamlar ve yorumlamalar açısından metni daha iyi anlamaya ve çok boyutlu analiz edilebilmesine yardımcı olmaktadır. Tasvirler ise özellikle okuyucunun yorumlama bilgisini sağlamak ve geliştirmek için önemlidir.

Bir şeyin ya da kavramın anlatı zamanıyla onun dışındaki zamanı yorumlanma biçimini değiştirmektedir. Anlatı ortamının ve zamanının değişmesiyle günümüzde masalın yorumlanma biçiminin, tasvirlerin tahayyül edilme biçiminin de değiştiği görülmektedir. Evrensel değerlerin yanında yeni şartlar ve koşullar yeni yorumlamaları

da beraberinde getirdiği için masal da dil gibi canlı bir şekilde değişerek varlığını devam ettirmektedir.

Bir metnin bağlamlarıyla beraber nasıl anlamlandırılacağı ve yorumlanacağı bilgisi veren hermeneutik açıdan masaları hem kendi kültürel boyutuyla değerlendirmek hem de benzer eserlerle karşılaştırmak anlam ve yorumlama açısından faydalı olacaktır. Ayrıca masal metinlerindeki tasvirlerin görsel referanslarının da bu açıdan değerlendirilmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alangu, T. (2018). *Billur Köşk Masalları*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Arı, S. (2018). Dil Edincini Aşan Bir Edinç Olarak Çeviri Eylemi. *I. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi Bildiri Kitabı*, Aybil Yayınları, 637-651.
- Arı, S. (2021). Alman Çeviri Yorumbilim Ekolünün Tarihsel Gelişimi. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 9(1), 354-374.
- Ateş, F. (2017). Saim Sakaoğlu'nun "Kıbrıs Masalları" Adlı Kitabında Yer Alan Mitolojik Unsurlar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(11), 199-220.
- Batıslam, H. D. (2002). Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (7), 185-208.
- Batuk, C. ve Kuşçu, E. (2013). *Rudolf Bultmann: Mitoloji ve Hermenötik Sorunu*. Ankara: Eskiye Yayınları.
- Bayrakdarlar, T. (2022). Türkmen ve Azerbaycan Masallarında Mitolojik Kuş Motifi: Simurg-Zümrüd. *Söylem*, 7(2), 533-552.
- Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (çev. Eren Ercan). Ankara: Yurt- Kitap Yayınları.
- Boratav, P. N. (1992). *Zaman Zaman İçinde*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (2016). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: BilgeSu Yayıncılık.
- Çakmakçı, H. (2011). *Türk-İslam Minyatürlerinde Simurg Tasviri ve İkonografisi*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Demirci, E. Ş. (2023). "Zümrüdüankâ Kuşu Hikâyesi" Metni Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 320-334.
- Dilek, İ. (2021). *Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Duymaz, A. (1998). Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatmalarında Mitolojik Bir Kuş: Zümrüdü Anka. *Balıkesir Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 91-97.
- Eco, U. (1995). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* (çev. Kemal Atakay). İstanbul: Can Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Ergun, P. (2010). Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü. *Millî Folklor*, 22(87), 113-121.
- Ergun, P. (2014). Türk Masal Anlatıcısının Kimliği. *Millî Folklor*, 26(104), 33-45.
- Fıncıoğulları, S. (2016). Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, (33), 37-48.

- Gadamer, H. G. (1995). Hermeneutik. *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* (der. çev. Doğan Özlem). Ankara: Ark Yayınevi.
- Gümüş, İ. (2017). Nardaniye Hanım Masalının Max Lüthi Yöntemine Göre Çözümlemesi. *İdil*, 6(37), 2397-2408.
- Japp, U. (1995). Hermeneutik, Filoloji ve Edebiyat. *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* (der. çev. Doğan Özlem). Ankara: Ark Yayınevi.
- Karakurt, D. (2012). *Türk Mitoloji Ansiklopedisi Açıklamalı-Resimli Türk Söylence Sözlüğü*. (e-kitap).
- Kavak, F. (2020). Edebî Tasvir ve Arap Edebiyatı'na Yansımaları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1), 189-228.
- Kula, O. B. ve Sakallı C. (2005). Göstergibilimsel Yaklaşım Yazınsal Alanda Ne Denli İşlevselleşebilir?. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 22(1), 21-26.
- Lévi-Strauss, C. (2013). *Mit ve Anlam* (çev. Gökhan Yavuz Demir). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Özlem, D. (2008). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1983). *Kıbrıs Türk Masalları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sarpkaya, Seçkin (2021). *Türklerin Şeytani Masalları*. Ankara: Karakum Yayınevi.
- Stolze, R. (2003). *Hermeneutik und Translation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Stolze, R. (2015). *Hermeneutische Übersetzungskompetenz. Grundlagen und Didaktik*. Berlin: Frank & Timmer.
- Şahindokuyucu, M. (1997). *Bir Kavram Olarak 'Modernizm' ve Resim Sanatına Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Tekin, G. (2008). Güneşin Kuşları: Phoenix ve Ankâ. *TUBA/JTS*, 32(1), 425-446.
- Topakkaya, A. (2007). Felsefî Hermeneutik. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 75-92.
- Tosun, M. (2007). *Çeviri Eleştirisi Kuramının Temelleri*. İstanbul: Sakarya Yayıncılık.
- Yalçınkaya, F. (2019). Uygur Sihirli Masallarındaki Olağanüstü Düşmanların Mitik Kökeni. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (13), 44-56.
- Zipes, J. (2006). *Fairy Tales and the Art of Subversion*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.